

18th – in the first half of the 19th century]. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=gileya_2017_120_56 [in Ukrainian].

Yavorovskiy, N. I. (1912). *Istoriya grazhdanskoj i tserkovnoj zhizni Podolii* [The history of civil and ecclesiastical life of Podillya]. Kamenets-Podol'skiy: Tip. Sv.-Troitskogo Bratstva, gorodskoy dom, 88 s. [in Russian].

Отримано: 05.09.2021

DOI 10.32626/2309-2254.2021-33.164–178

УДК 94:329.73(=161.2)](477.85)«185/191»(092)

ДОБРЖАНСЬКИЙ Олександр – доктор історичних наук, професор, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського 2, м. Чернівці, індекс 05812, Україна (o.dobrzhanskiy@chnu.edu.ua)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3817-188X>

ResearcherID R-7899-2016

DOBZHANSKYI Oleksandr – Doctor of Historical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of History, Political Science and International Relations of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsiubynskiy St., Chernivtsi, index 05812, Ukraine (o.dobrzhanskiy@chnu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Добржанський, О. (2021). Лідери українського руху на Буковині. Порівняння ідейних переконань та діяльності С. Смаль-Стоцького і М. Василька. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (32), 164–178.

ЛІДЕРИ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ НА БУКОВИНІ. ПОРІВНЯННЯ ІДЕЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ ТА ДІЯЛЬНОСТІ С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО І М. ВАСИЛЬКА

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати ідейні переконання, методи політичної діяльності та взаємини лідерів українського національного руху на Буковині початку ХХ ст. С. Смаль-Стоцького та М. Василька. **Методологічну основу** дослідження становлять просопографічні підходи до вивчення минулого, як історії окремих людей, які мають свої індивідуальні якості та взаємодіють з оточуючим світом. Важливе значення також мають методи історичної компаративістики. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше на науковому рівні зроблено порівняння життєвого шляху, ідейних переконань та діяльності двох найвизначніших постатей українського національного руху на Буковині початку ХХ ст. С. Смаль-Стоцького та М. Василька. **Висновки.** Проведене дослідження дає можливість беззаперечно стверджувати, що С. Смаль-Стоцький і

М. Василько були людьми різного соціокультурного походження. Обидва мали добру освіту, знали по декілька іноземних мов. Їхні ідейні та національні переконання формувалися також по-різному. Якщо С. Смаль-Стоцький уже під час навчання в гімназії показав високий рівень національної свідомості, бажання захищати інтереси українців, то М. Василько, який спочатку мав румунсько-німецьке виховання тривалій час не міг визначитися, до якого табору йому краще пристати. У нього була можливість взяти активну участь як у румунському, так і в українському русі. Зрештою, під впливом певних обставин, вибір ним було зроблено на користь українства. Обидва політики зробили чимало для згуртування українців, перетворення українського руху на потужну політичну силу. Однак, С. Смаль-Стоцький більше надій покладав на демократичні сили, залучення до руху широких верств населення, масові акції для вирішення національних проблем. М. Василько вважав за доцільне шукати впливу через владні структури, укладати різні закулісні домовленості з окремими політичними силами для вирішення нагальних проблем українського руху. Упродовж 1902-1912 рр. обидва політики діяли злагоджено, доповнюючи один одного і зміцнюючи цим народовський табір. Але на певному етапі їм стало тісно в одній політичній силі, кожен з них хотів бути одноосібним лідером. Це неминуче вело до конфлікту, який закономірно наступив 1912 року і призвів до розколу в українському русі. Після цього політичні сили, очолювані С. Смаль-Стоцьким і М. Васильком, активно поборювали одна одну, що послаблювало українство в цілому. До Першої світової війни порозуміння так і не настало. У подальшому вони між собою не контактували. Тим не менше, внесок обох політиків у розбудову українських суспільних сил важко переоцінити. Вони заслужено вважаються найбільш впливовими лідерами українства на Буковині початку ХХ ст.

Ключові слова: Буковина, український національний рух, С. Смаль-Стоцький, М. Василько.

LEADERS OF THE UKRAINIAN MOVEMENT IN BUKOVYNA. COMPARISON OF IDEOLOGICAL BELIEFS AND ACTIVITIES OF S. SMAL-STOTSKYI AND M. WASYLKO.

Abstract. Purpose and objectives of research – to analyze the ideological beliefs, methods of political activity and relations of leaders of the Ukrainian national movement in Bukovyna in the early 20th century S. Smal-Stotskyi and M. Wasylko, has been made. **Methodological basis** of the study is made by prosopographic approaches to the study of the past as the history of individuals who have their own individual qualities and interact with the environment. **Scientific novelty** consists in the fact that for the first time at the scientific level, a comparison of the life path, ideological beliefs and activities of two prominent figures of the Ukrainian national movement in Bukovyna in the early 20th century, S. Smal-Stotskyi and M. Wasylko, has been made. **Conclusions.** The conducted research makes it possible to unquestioningly state that S. Smal-Stotskyi and M. Wasylko were people of different social and cultural origins. Both of them had a good education and spoke several foreign languages. Their ideological and national beliefs were also formed in different ways. If S. Smal-Stotskyi already showed a high level of national consciousness and a desire to protect the interests of Ukrainians while studying at the gymnasium, then M. Wasylko, who initially had a Romanian-German upbringing, could not decide for a long time which camp he should join. He had the opportunity to take an active part in both the Romanian and Ukrainian movement. In the end, under the influence of certain circumstances, the choice was made in favour of the

Ukrainian one. Both politicians had done a lot to unite Ukrainians and turn the Ukrainian movement into a powerful political force. However, S. Smal-Stotskyi pinned more hopes on democratic forces, attracting broad segments of the population to the movement, and mass actions to solve national issues. While M. Wasyloko considered it appropriate to search for levers of influence through power structures, conclude various behind-the-scenes agreements with individual political forces to solve the pressing problems of the Ukrainian movement. During 1902-1912, both politicians acted smoothly, complementing each other and strengthening the Ukrainian movement. But at a certain stage, they became cramped in one political force, each of them wanted to be the sole leader. This inevitably led to a conflict that naturally occurred in 1912 and led to a split in the Ukrainian movement. After that, the political forces led by S. Smal-Stotskyi and M. Wasyloko actively fought each other, which weakened the Ukrainians as a whole. Before World War I, mutual understanding had never come. In the future, they did not contact each other. Nevertheless, the contribution of both politicians to the development of the Ukrainian movement cannot be overestimated. They are deservedly considered the most influential leaders of the Ukrainian national movement in Bukovyna in the early 20th century.

Key words: *Bukovyna, Ukrainian national movement, S. Smal-Stotskyi, M. Wasyloko.*

Постановка проблеми. Друга половина XIX – початок XX ст. стали часом зародження та бурхливого розвитку українського національного руху на Буковині. За декілька десятиліть було досягнуто значних успіхів у розвитку української освіти, культурно-освітніх товариств, виданні книг та періодики, формуванні політичних партій, згуртуванні населення довкола національних сил під час виборчих кампаній. В українському русі сформувалося потужне керівне ядро, до якого входили люди різного соціального походження, фахової приналежності. Це були, перш за все, депутати буковинського сейму та австрійського парламенту, керівники громадських об'єднань, службовці держустанов, учителі, правники та ін. Усі вони були амбітними, енергійними, суспільно-активними особистостями. Однак поступово серед них виділилося два лідери – С. Смаль-Стоцький та М. Василько. Їхню першість беззаперечно визнавали як соратники, так і представники конкуруючих політичних сил. Актуальним є порівняння їхньої діяльності, що дасть можливість краще зрозуміти головні тенденції українського руху на Буковині початку XX ст., напрямки його розвитку, особливості прийняття рішень лідерами українства у важливих питаннях соціально-економічного та політичного розвитку.

Аналіз джерел та останні дослідження. Джерельною базою для написання статті стали різновидові архівні документи, матеріали періодики, публіцистична та мемуарна література. За останні десятиліття про обох політиків опубліковано декілька праць українських учених В. Ботушанського (Ботушанський, 2010), В. Даниленка (Даниленко, 1996), О. Добржанського (Добржанський, 1996, 2019), В. Ляхоцького (Ляхоцький, 2002), В. Соловійової (Соловійова, 2002) та ін. У них досліджуються різні аспекти життя, участі в українському русі С. Смаль-Стоцького та М. Василька. Однак порівняння та співставлення ідейних переконань та діяльності обох політиків досі не потрапляло в поле зору істориків.

Мета статті – з'ясувати ідейні переконання, методи політичної діяльності та взаємини лідерів українського національного руху на Буковині початку ХХ ст. С. Смаль-Стоцького та М. Василька.

Виклад основного матеріалу. Коли заходить мова про український національний рух на Буковині початку ХХ ст. жоден з дослідників не може оминути прізвищ **С. Смаль-Стоцького та М. Василька, які визнавалися сучасниками** беззастережними лідерами українства. Вони були абсолютно різними людьми і порівняння їх діяльності дуже цікаве та повчальне для розуміння подій того часу.

Степан Смаль-Стоцький не був корінним буковинцем. Він народився 1859 р. у с. Немилів Радехівського повіту Галичини в сім'ї селян середнього достатку. За віросповіданням був греко-католиком. Середню освіту здобув у Львові, а потім вступив на філософський факультет Чернівецького університету. Уже в юнацькі роки С. Смаль-Стоцький захопився ідеями народовців і далі не міняв своїх поглядів до кінця життя. Великий вплив на формування його переконань справив Гнат Онишкевич, який навчав Смаль-Стоцького в гімназії, а потім і в університеті. Ще будучи гімназистом С. Смаль-Стоцький організував гурток молоді, який поставив за мету видати антологію української літератури, починаючи з творів І. Котляревського (Смаль-Стоцький, 1927). В університеті С. Смаль-Стоцький очолив студентське товариство «Союз», яке під його головуванням розгорнуло активну роботу, для поширення українських ідей (Сімович, 1908, с. 507).

Після закінчення університету Смаль-Стоцький навчався у Відні, де захистив докторат і здав випускні екзамени. Від 1885 р. він очолив кафедру української мови та літератури в Чернівецькому університеті (Wagner R., 1979, с. 206). Крім освітньої та наукової діяльності, Степан Йосипович активно поринув у громадське життя – став членом українських товариств «Руська бесіда», «Народний дім», «Руська рада», був одним із засновників українського освітнього товариства «Руська школа» та однойменного друкованого органу цього товариства (Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 1, спр. 5277, арк. 1). 1892 року Смаль-Стоцького обрали депутатом буковинського сейму, і це значно розширило його можливості для суспільної діяльності.

Як бачимо, шлях у політику **С. Смаль-Стоцького був стрімким. Це** засвідчує, що на той час в Австро-Угорщині вже працювали соціальні ліфти, які забезпечували можливість талановитим вихідцям з простих селянських родин добиватися кар'єрного зростання в освітній та політичній сферах. В ідейному відношенні в молодого політика якихось значних суперечностей не існувало. Як уже зазначалося, він одразу став народовцем, і ніколи від цих переконань не відмовлявся.

Значно складнішим був шлях до українського національного руху Миколи Василька. Він народився 1868 року в селі Слобода-Комарівці Сторожинецького повіту на Буковині в сім'ї великих землевласників православ-

ного віросповідання. Рід Васильків мав українське коріння, однак в часи Молдавського князівства його представники почали вважати себе волохами, а в австрійський час румунами. До десяти років М. **Василько проходив домашнє навчання**, яке мало румунсько-німецьке спрямування, а потім батьки відправили його до Відня у престижний навчальний заклад «Терезаніум», де навчалися діти австрійської знаті, майбутні високі чиновники, з якими юний Микола заприятелював.

Після закінчення «Терезаніуму» М. Василько повернувся до Чернівців, де поступив на правничий факультет місцевого університету (Norst A., 1900, с. 131). На початку 1890-х років, після смерті батьків він вступив у володіння родинним маєтком у с. Слобода-Комарівці і був обраний старостою цього українського населеного пункту. Самостійне господарювання примусило М. Василька уважніше приглянутися до взаємин, які панували в сільській громаді. Він взявся за вивчення української мови, вникав у суть суперечок, що мали місце в селі, надавав українським селянам належну правову й економічну допомогу. За його сприяння в Слободі-Комарівці збудовано нову школу та церкву, засновано читальню (Руска Рада, 1899, с. 2).

Спочатку М. **Василько пробував громадську діяльність в румунських культурних товариствах «Junimea» і «Concordia»**, однак у нього склались напружені стосунки з деякими лідерами румунського руху на Буковині. Тому подальша його діяльність в цих товариствах була припинена (Василько, 1904, с.381).

У 1890-х роках особливий вплив на М. **Василька справив відомий буковинський політичний діяч В. Волян**, дружина якого була рідною тіткою М. Василька. В. Волян, будучи професором медицини, директором крайової лікарні, депутатом австрійського парламенту та буковинського сейму був одним з тих, хто справляв значний вплив на політичні відносини в краї. Саме **В. Волян разом з І. Тимінським виступив у 1892 р. з ідеєю створення третьої політичної течії в українському русі** (поряд з народовцями і москвофілами), яка б зайняла проміжне становище між українцями і румунами. В. Волян і його прибічники називали себе консервативними русинами. Головними підвалинами цієї течії були гасло «Буковина для буковинців!», захист православної віри від наступу католицизму та уніатства, ідея православної солідарності українців і румунів у вирішенні крайових проблем, забезпечення пріоритетних прав на Буковині українцям і румунам як автохтонним народам (Руске питання на Буковині, 1892, с. 22-23). Такі ідеї були близькі М. Васильку, тому він встановив тісні контакти з В. Воляном, визнаючи його своїм ідейним проводирем.

Таким чином, не маючи можливості досягти політичної кар'єри в румунському русі, М. Василько зробив ставку на українство, щоправда спочатку як «консервативний русин». Уже 1897 року він заснував громадське об'єднання «Вижницько-Путилівська Рада». У відозві, про заснування цього товариства зазначалося, що воно створене з метою «образовати жителів повіта выжницко-путиловского, яко найзабытшого угла целой Буковины, подъ национальнымъ взглядомъ на щирых самоотверженныхъ русиновъ,

преданныхъ святой православной церкви и верныхъ завещаніямъ предковъ, а под гражданскимъ взглядомъ на верныхъ и лояльныхъ обывателей державы, которыи умеють свои національные, экономическіе или личные стремления приводить в согласіе съ существующимъ законнымъ порядкомъ въ австрійской державе» (Православная Буковина, 1897, с. 4).

За підтримки цього товариства уже у 1898 року М. Василька обрали депутатом Буковинського сейму, а у 1899 року – депутатом австрійського парламенту (на місце В. Воляна, який помер). Зі смертю В. Воляна консервативне русинство перестало існувати як окрема течія. Постало питання, до якого тaborу москвофілів чи народовців примкне М. Василько. Не зважаючи на пропозиції з обох боків, М. Василько деякий час вичікував, не проявляючи прихильності до жодної із сторін.

Про відносини з М. Васильком цього часу С. Смаль-Стоцький так писав у одному з листів до О. Маковея: «Кока» (таке прізвисько ще з молодих років мав М. Василько, – авт.) – а Бог его зна? Крутить, вертить на всі боки, мудра і спосібна bestия, гладкий чоловік, ми ніби в особистій приязні, і на «особисте» треба все зводити» (Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 59, спр. 2097, арк. 1).

Отже, якщо у С. Смаль-Стоцького з молодих років головним пріоритетом було забезпечити кар'єрний ріст і зайняти поважне місце в суспільстві, то для М. Василька провідне питання опиралося на визначення – чи займатися політикою як представникові румунських національних сил, чи згадати про своє українське коріння і відстоювати інтереси українства. Врешті, він обрав останній варіант. Але далі постало питання до якої течії в українському русі пристати. Над ним М. Василько роздумував декілька років на зламі XIX – XX ст. Цей вибір йому зробити було непросто, бо якихось чітких переконань він у цей час не мав.

У 1890-х роках XIX ст. С. Смаль-Стоцький активно займався практичною діяльністю в українських народовських громадських організаціях: спробував згуртувати і реорганізувати перше українське політичне товариство «Руська рада», спрямувати його на відстоювання інтересів селян та активізацію останніх у виборчих кампаніях до віденського парламенту та буковинського сейму. Він продовжував активно поборювати як москвофілів, так і прихильників «консервативного русинства».

Разом із тим, С. Смаль-Стоцький у цей час спробував виступити в якості ідеолога українського національного руху на західноукраїнських землях. Він опублікував цілу низку статей у газеті «Буковина», в яких прагнув обґрунтувати ідейні засади народовців та пояснити тактику дій прихильників української ідеї на Буковині. Найбільш ґрунтовно свої суспільно-політичні переконання та розуміння підходів до вирішення національних проблем він розкрив у серії публікацій під загальною назвою «Політика реальна».

Перш за все, для пояснення своєї позиції Смаль-Стоцький охарактеризував становище в українському русі в 90-х роках XIX ст. На той час народов-

ство Галичини розколалося на дві течії. Першу очолював Ю. Романчук, який після невдалої спроби проводити політику «нової ери», тобто співробітництво з польськими властями взамін на деякі поступки, закликав до протистояння полякам. Причому він вважав, що в опозиції мають згуртуватися й народівці, й москвофіли. Друга течія, очолювана О. Барвінським і А. Вахнянином, вважала, що слід займати до поляків більш лояльну позицію, але не йти ні на які компроміси з москвофілами. С. Смаль-Стоцький і буковинські народівці підтримували О. Барвінського. Ще в 1894 р. він писав до Б. Грінченка: «Признаюся Вам щиро, що я, і взагалі ми тут на Буковині держимо сторону Барвінського» (Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису, ф. 3, оп. 1, спр. 39416, арк. 1). На думку С. Смаль-Стоцького, опозиційну політику в повній мірі можна проводити тільки тоді, коли «серед мас руского народу цілком щезне анальфabetизм, а наша громада стане свідомою рускою громадою, коли ми здобудемо поважне місце в торгівлі і промислі, коли ми таким чином станем в містах важним чинником, коли ми витворимо стільки рускої інтелігенції, що вона у всяких урядах матиме перевагу, коли ми нарешті здобудемо якесь значіння і в більшій посілости» (Смаль-Стоцький, 1896, 22 березня). Тобто він закликав використати ті можливості, які відкривала австрійська конституція, а вже потім йти далі, в тому числі, якщо виникне потреба, вставати в опозицію до польського політикуму. Інакше, вважав автор, опозиційність могла викликати тільки зворотні наслідки, погубити ті паростки національного життя, які вже з'явилися на той час.

Далі С. Смаль-Стоцький виклав програму дій для українського народу. Вона зводилася до таких постулатів:

- плекати українську національну ідею, яка має об'єднати весь народ до активної політичної боротьби;
- досягти української національної автономії в рамках Австро-Угорської імперії;
- всіляко поборювати москвофілів, не йти з ними ні на які компроміси. (З цього приводу він писав: «Навіть якщо вважати москвофілів чисто русинським явищем і якщо Росія тут ні при чому, то всерівно чи може русин спокійно придивлятися, що Росія робить з Україною? Тож мільонам Русинів заткала зовсім рот, ба ще і поза своїми границями платними наємниками колотить наш спокій і не дає нам дихати». Саме завдяки послідовності С. Смаль-Стоцького і буковинських народівців у цьому питанні москвофілство на Буковині на початок ХХ ст. було набагато слабшим, ніж у Галичині чи Угорській Русі);
- захищати і розвивати українську мову, запровадити фонетичний правопис, розширювати права української мови в суспільному житті;
- розвивати українську літературу, видавничу справу;
- розвивати українську початкову, середню та вищу школу;
- поширювати національну свідомість, знайомити інші народи з українським духовним життям тощо (Смаль-Стоцький, 1896, 13 квітня; Смаль-Стоцький, 1896, 17 квітня).

Не важко побачити, що ця програма стосувалася переважно культурно-освітніх питань. С. Смаль-Стоцький це прекрасно розумів і окремо зауважував, що дані пункти не вичерпують усю величезну кількість проблем, які постануть при виконанні цієї непростой роботи. Однак він так і не зробив нічого, аби конкретизувати найближчі завдання в соціально-економічній сфері, що суттєво обмежувало можливості втілення цієї програми в життя, та найголовніше – популяризації її серед простих селян, які зазнавали визиску великими землевласниками.

Роздуми С. Смаль-Стоцького над ідейними засадами українського руху не залишились непоміченими. На них відгукнувся І. Франко, який вважав С. Смаль-Стоцького занадто доляльним до австрійської влади, закликав до більш радикальних дій, хоча й підтримував низку програмних пунктів чернівецького професора.

Загалом, у 1890-х роках С. Смаль-Стоцький зарекомендував себе як український політик якого вже добре знали не тільки на Буковині, але й у Галичині. У цей час він також значно розширив свої контакти з українськими культурно-освітніми діячами Наддніпрянської України.

М. Василько наприкінці XIX – на початку XX ст. мало переймався теоретичними засадами українського руху. Офіційно не входячи ні до табору народовців, ні до табору москвофілів, він позиціонував себе як захисник простих українців від соціальної несправедливості та національних утисків. Варто зауважити, що у цій справі він досяг значних успіхів і поступово набирив популярності, особливо серед українських жителів гірських повітів Буковини.

Серед перших акцій М. Василька, як депутата Буковинського сейму, стала ініціатива із врегулювання церковної проблеми. У січні 1899 р. він, разом із народовським депутатом Є. Пігуляком, подав «Меморіал» в св. Буковинсько-далматинський Синод. У ньому наголошувалося принижене становище українців у буковинській православній митрополії і пропонувалося розділити буковинську архієпископську консисторію на дві однакові секції, українську і румунську, які б окремо вирішували церковні справи обох народів. Пропонувалося також, щоб архієпископ чернівецький і єпископ радівецький по черзі призначалися з українського і румунського середовища (Держархів Чернівецької обл., ф. 3, оп. 3, спр. 4, арк. 1-3).

Іншим напрямком депутатської діяльності М. Василька, не менш резонансним, стала надзвичайно гостра і смілива критика державних службовців різного рангу, за недобросовісне виконання ними службових обов'язків. Зокрема, на засіданні сейму 7 березня 1899 р. він переконливо довів бездіяльність барона Мустьяци, який очолював адміністративний відділ у крайовому відділі і чимало справ, ще від попередніх років, залишив нерозглянутими (Stenographische Protokolle, 1899, с. 174-176). У результаті, як переконливо показав М. Василько, страждали прості платники податків і навіть цілі громади.

В австрійському парламенті, як і в Буковинському сеймі, М. Василько також не боявся піддавати найгострішій критиці своїх опонентів, незалеж-

но від того, які посади вони займали. Він викривав зловживання румунських бояр в управлінні релігійним фондом, торгівлі лісом, аферах з позичками під різні державні роботи тощо. При обговоренні бюджету 27 лютого 1902 р. М. Василько засудив політику австрійської влади, яка надсилає на службу в Буковину чиновників, які абсолютно не цікавилися крайовими справами і своєю бездіяльністю шкодили вирішенню багатьох місцевих справ. Про президента крайового суду Кляра, якого на Буковину прислали з Грацу, М. Василько сказав: «Не потребуємо президента суду, що сидить у християнсько-німецькому товаристві, п'є там пиво і «робить» там політику. Ми потребуємо президента суду, що турбував би ся нашим краєм, нашими відносинами судовими, котрий інтелігенцію нашого краю притягав би, а не відтручав, як се тепер діє ся» (Василько, 1904, с. 45).

Така гостра критика з боку М. Василька не подобалася багатьом румунським та німецьким політикам Буковини. Вони намагалися вчинити своєму опонентові обструкцію в Буковинському сеймі, дискредитувати його діяльність. За таких умов на захист М. Василька виступили українські народовські депутати С. Смаль-Стоцький та Є. Пігуляк. Вони разом з М. Васильком демонстративно покинули сейм і 7 липня 1902 р. скликали народне віче, на яке зібралося понад 4 тис. осіб (Руслан, 1902, с. 3). М. Василько разом із С. Смаль-Стоцьким, Є. Пігуляком та іншими українськими депутатами пояснили свою політику і заручилися підтримкою всіх присутніх. Це віче мало надзвичайно велике значення для подальшої політичної кар'єри М. Василька. Саме на ньому він заявив, що пориває із москвофілами та консервативними русинами і переходить остаточно у табір народовців. І. Карбулицький згадував, що на вічі М. Василько «...признав прилюдно слухність українським послам, заявив свою солідарність з ними, зложив дуже драматично присягу вірності «рускому» народови, заявив, що він відрікається від братовбивчої партійної боротьби і прирік, що буде йти на будуче з тими послами й патріотами, що, так як він, будуть служити народові» (Карбулицький, 1931).

Отже, у 1902 року М. Василько остаточно перейшов на народовські позиції. Це значно посилило український табір. Тепер народовці мали двох яскравих лідерів, які добре доповнювали один одного. На Буковині навіть говорили, що С. Смаль-Стоцький переважно займався внутрішніми буковинськими справами, а М. Василько, як депутат австрійського парламенту, захищав інтереси українців у рамках усїєї імперії. Це було насправді так. М. Василько був одним з найкращих українських ораторів у австрійському парламенті (виголошував промови німецькою мовою, – авт.). Крім того він мав широкі зв'язки в правлячих колах імперії, тому міг вирішувати деякі питання, розв'язати які було не під силу іншим політикам. С. Смаль-Стоцький з 1905 р. став заступником крайового маршалка і таким чином мав значні важелі, щоб впливати на вирішення буковинських справ.

Тандем М. Василька та С. Смаль-Стоцького проіснував з 1902 р. по 1912 р. Йому за цей час вдалося зробити чимало. Зокрема, 1903 року виник

«Вільнодумний союз», засновниками якого були М. Василько, Б. Штраухер (лідер євреїв Буковини) і А. Ончул (лідер румунської демократичної партії). До об'єднання ввійшов і С. Смаль-Стоцький. «Вільнодумний союз» ініціював цілу низку реформ, які були втілені в життя до початку Першої світової війни: створення Селянського банку, реформування виборчого закону до Буковинського сейму, реорганізація управління сільськими громадами, ліквідація двірських обшарів, розширення прав національних груп у забезпеченні культурних потреб.

У цей час значного розвитку в краї набула освіта українською мовою. На 1913 р. в кожному українському селі вже існувала початкова школа з українською мовою викладання. Було відкрито три українські гімназії. Буковину вкрила ціла мережа українських товариств різного спрямування. Найбільш потужними серед них були культурно-просвітнє товариство «Руська бесіда», гімнастичні товариства «Січ», економічне – «Селянська каса», які мали відділення в більшості українських сіл краю.

Разом із тим, зосередивши в руках все керівництво українським рухом, обидва політики поступово почали втрачати контакти з рядовими учасниками руху, перестали залучати до участі у вирішенні наболілих питань широкий загал, що не могло не викликати критики з боку пересічних народовців. Тим більше, що в самому русі відбувалися значні структурні зміни. Зокрема, на повний голос заявили про себе вчителі, які вимагали покращення свого соціального становища. Значно активізувалася молодь, особливо через протипожежно-гімнастичні товариства «Січ», а також студентське товариство «Молода Україна». Серед селян швидко формувалася прошарок освічених діячів, які були учасниками громадських товариств, і по своєму підходили до проблем селянства.

М. Василько і С. Смаль-Стоцький не надали належної уваги цим явищам. Тому вже 1906 року з середовища народовців виділилася радикальна партія, а потім утворилася ще й Українська соціал-демократична партія. Вони піддали гострій критиці лідерів народовства, називаючи їх «клікою М. Василька і С. Смаль-Стоцького».

Варто зауважити, що М. Василько та С. Смаль-Стоцький у цей час підтримували один одного. Вони не були друзями. Мабуть найточніше їх можна охарактеризувати як колеги-однопартійці. На людях обидва демонстрували взаємність, однак одночасно кожен вів тонку закулісну гру, прагнучи зміцнити своє лідерство. Тим не менше, до 1912 р. обидва політики працювали злагоджено, виступаючи разом проти опонентів. Значним успіхом народовців стали вибори до Буковинського сейму та австрійського парламенту 1911 р. На них прихильники С. Смаль-Стоцького і М. Василька отримали повну перемогу. 3 17 українських депутатів, обраних до Буковинського сейму 16 були представниками народовців. До парламенту обрано 5 українських депутатів – які всі належали до народовського руху. М. Василько на цих виборах продовжив депутатство у Буковинському сеймі та австрійському парла-

менті, а С. Смаль-Стоцький, крім депутатства у Буковинському сеймі, вперше став ще й депутатом австрійського рейхсрату.

Однак, уже наступний 1912 рік позначився глибокою кризою народництва і привів до розриву стосунків С. Смаль-Стоцького і М. Василька. Важливою причиною цього став крах одного з головних фінансових закладів українства – товариства «Селянська каса». Ревізія в ньому виявила значну нестачу і неефективне використання коштів. До управління цього товариства на громадських засадах входив і С. Смаль-Стоцький. Степана Йосиповича обвинуватили у значних кадрових прорахунках. У відповідь С. Смаль-Стоцький опублікував статтю «Моя політика», в якій обвинуватив М. Василька у закулісних інтригах і нечесності (Смаль-Стоцький, 1913, с. 12-16). В результаті вони офіційно порвали стосунки. Більшість народоців підтримала М. Василька, але і С. Смаль-Стоцький зберіг чимало прихильників. Народовський рух розколовся. С. Смаль-Стоцький зі своїми прибічниками в цьому ж році організував Українську народну партію з друкованим органом газетою «Україна». Прихильники М. Василька почали формувати національно-демократичну партію, органом якої стала газета «Нова Буковина».

Новостворені партії мало чим відрізнялися в ідейному плані. Але Українська народна партія заявила, що стоїть на всеукраїнських позиціях і поборює «автохтонство» прихильників М. Василька. Малось на увазі, що в цей час на Буковині неофіційно поширювалася ідея, що в краї державні посади повинні займати перш за все вихідці з Буковини. Прихильники Смаль-Стоцького заявляли, що такі ідеї підтримує М. Василько та О. Попович. Обидві сторони гостро критикували одна одну і в інших питаннях буковинської політики.

Така ситуація не подобалася галицьким народоцям, які розуміли, що розкол шкодить українському рухові в цілому. На Буковину навіть була направлена окрема делегація зі Львова у складі депутатів австрійського парламенту Ю. Романчука, Є. Олесницького і Т. Окуневського, яка мала примирити обидві партії. Однак поважні парламентарі так і не змогли уладнати справу (Нова Буковина, 1894, с.1). Напередодні Першої світової війни народництво Буковини залишалось розколотим.

У роки світової війни та Української революції С. Смаль-Стоцький і М. Василько залишалися активними діячами українського руху. Вони чимало зробили для розбудови дипломатії ЗУНР та УНР, розвитку української освіти тощо. Однак ні один, ні другий на Буковину так і не повернулися. Між собою вони так і не поновили контактів.

М. Василько помер 1924 р. у передмісті Берліну під час лікування. До кінця своїх днів він залишався відданим українській справі, фактично утримуючи на початку 1920-х років на свої кошти більшість посольств уряду УНР в екзилі. Цим він спростував думку недоброзичливців, що для нього українство нібито було тільки засобом досягнення особистих вигод, таким

собі черговим гешефтом для забезпечення політичної кар'єри в умовах вигідної кон'юнктури, що склалась в Австро-Угорщині на початку ХХ ст.

С. Смаль-Стоцький прожив довге життя, помер 1938 року у Празі. В останні роки життя був професором Українського вільного університету, очолював Музей визвольної боротьби України у Празі, займався науковою діяльністю.

Висновки. С. Смаль-Стоцький і М. Василько були людьми різного соціокультурного походження. Обидва мали добру освіту, знали по декілька іноземних мов. Ідейні та національні переконання формувалися також по різному. Якщо С. Смаль-Стоцький уже під час навчання в гімназії показав високий рівень національної свідомості, бажання захищати інтереси українців, то М. Василько, який спочатку мав румунсько-німецьке виховання, тривалий час не міг визначитися, до якого табору йому краще пристати. У нього була можливість взяти активну участь як у румунському, так і в українському русі. Врешті-решт, під впливом тодішніх реалій політичного життя, вибір було зроблено на користь українства.

Обидва політики зробили чимало для згуртування українців, перетворення українського руху в потужну політичну силу. Однак, С. Смаль-Стоцький більше надій покладав на демократичні сили, залучення до руху широких верств населення, масові акції для вирішення національних проблем. М. Василько вважав за доцільне пошук важелів впливу через владні структури, укладення різних закулісних домовленостей з окремими політичними силами для вирішення нагальних проблем українського руху. Досить часто це давало бажані результати, але разом з тим породжувало недовіру серед широкого загалу симпатиків українського руху.

Упродовж 1902-1912 рр. обидва політики діяли злагоджено, доповнюючи один одного і зміцнюючи цим український рух. Значною мірою завдяки їхнім зусиллям було досягнуто значних успіхів у розбудові українських культурно-освітніх товариств, згуртування народоства в політичній партії, розширенні національних прав українців. Але на певному етапі їм стало тісно в одній політичній силі, кожен з них хотів бути одноосібним лідером. Це неминуче вело до конфлікту, який закономірно наступив 1912 р. і призвів до розколу в українському русі. Після цього політичні сили, очолювані С. Смаль-Стоцьким і М. Васильком активно поборювали один одного, що ослаблювало українство в цілому. До Першої світової війни порозуміння так і не настало. В подальшому вони між собою не контактували.

Тим не менше, внесок обох політиків у розбудову українського руху важко переоцінити. Будучи абсолютно різними людьми за походженням, вихованням, освітою, віросповіданням С. Смаль-Стоцький і М. Василько об'єдналися навколо української національної ідеї, прагнучи вивести українське населення Буковини з приниженого, упослідженого становища, перетворити його в добре організовану, політично свідому етнічну групу, яка може по-

стояти за свої права в умовах конституційної Австро-Угорщини. Вони досягли чимало на цьому шляху і заслужено вважаються найбільш впливовими лідерами українського національного руху на Буковині початку ХХ ст. Їх імена вписані золотими буквами в історію українського національного руху на Буковині.

Список використаних джерел і літератури:

- Ботушанський, В.** (2010) *Степан Смаль-Стоцький – видатний діяч Буковини (Штрихи до портрета)*. Чернівці, 68 с.
- Василько, М.** (1904) *Посольська діяльність в державній раді і в крайовому сеймі в роках 1901-1903*. Чернівці, 658 с.
- Всенародне віче на Буковині. (1902). *Руслан* (Львів), (28 липня), 3.
- Даниленко, В. & Добржанський, О.** (1996) *Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність*. Київ-Чернівці, 232 с.
- Даниленко, В. & Добржанський, О.** (2019). Степан Смаль-Стоцький – учений і «реальний політик» (до 160-річчя з дня народження). *Краєзнавство*, 3, 150–164.
- Державний архів Чернівецької області
До виборів. (1899). *Руска Рада* (Чернівці), (3 листопада), 2.
Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописів.
- Карбулицький, І.** (1931). Посол Микола Василько. *Час*, (13 грудня).
- Ляхощкий, В.** (2002). Микола Василько: парадокси пам'яті та забуття. *Україна дипломатична*, 2, 475–486
- Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису.
Новое руское политическое общество «Вижницко-путиловская Рада». (1897). *Православная Буковина* (Чернівці), (15 жовтня), 4.
Руске питання на Буковині. Обговорив буковинський православний русин. (1892). 24 с.
- Сімович, В.** (1908). Розвиток студентського життя в Чернівцях. *Січ. Альманах в пам'ять 40-х роковин основання товариства «Січ» у Відні*. Львів, 502–531.
- Смаль-Стоцький, С.** (1927). І. Онискевича Руська Бібліотека. *Літературно-науковий вісник*, IX, 55–61.
- Смаль-Стоцький, С.** (1913). *Моя політика*. Чернівці, 24 с.
- Смаль-Стоцький, С.** (1896). Політика реальна. *Буковина*, (13 квітня), 1–2.
- Смаль-Стоцький, С.** (1896). Політика реальна. *Буковина*, (17 квітня), 2–3.
- Смаль-Стоцький, С.** (1896). Політика реальна. *Буковина*, (22 березня), 2–3.
- Соловійова, В.** (2002). Дипломатична діяльність Української Народної Республіки у листуванні Миколи Василька (за документами ЦДАВО України). *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство*, 5, 308–319.
- Українські послы з Галичини на Буковині. (1914). *Нова Буковина* (Чернівці), (12 квітня), 1.
- Dobrzanskiy, O.** (2019). Nikolaj von Wassilko. Bukovinian statesman and diplomat. *Codrul Cosminului*, XXV, 1, 181–202.
- Norst, A.** (1900). *Alma Mater Francisko-Josephina*. Czernowitz, 136 s.
Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages der ersten Session der neunten Wahlperiode. (1899). Czernowitz, 487 s.
- Wagner, R.** (1979). *Alma Mater Franzisko Josephina*. München, 427 s.

References:

Botushanskyi, V. (2010). *Stepan Smal-Stotskyi – vydatnyi diiach Bukovyny (Shtrykhy do portreta)* [Stepan Smal-Stotskiy – a prominent person in Bukovyna (Characteristic features of his portrait)]. Chernivtsi, 68 s. [in Ukrainian].

Vasylo, M. (1904). *Posolska diialnist v derzhavnii radi i v kraiovomu seimi v rokakh 1901-1903* [Ambassadors' activity in the State Council and in the regional Sejm in 1901-1903]. Chernivtsi, 658 s. [in Ukrainian].

Vsenarodne viche na Bukovyni [National wide viche in Bukovyny]. (1902). *Ruslan* (Lviv), (28 lypnia), 3. [in Ukrainian].

Danylenko, V. & Dobrzhanskyi, O. (1996). *Akademik Stepan Smal-Stotskyi. Zhyttia i diialnist* [Academician Stepan Smal-Stotskyi. Life and activity]. Kyiv-Chernivtsi, 232 s. [in Ukrainian].

Danylenko, V. & Dobrzhanskyi, O. (2019). Stepan Smal-Stotskyi – uchenyi i «realnyi polityk» (do 160-richchia z dnia narodzhennia) [Stepan Smal-Stotskyi – scientist and «a true politician» (to the 160th anniversary of his birth)]. *Kraieznavstvo*, 3, 150–164. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti [State Archive of Chernivtsi Oblast]. [in Ukrainian].
Do vyboriv [For elections]. (1899). *Ruska Rada* (Chernivtsi), (3 lystopada), 2. [in Ukrainian].
Instytut literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrainy. Viddil rukopysiv [Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. The Department of Manuscripts]. [in Ukrainian].

Karbulyskyi, I. (1931). Posol Mykola Vasylo [Ambassador Mykola Vasylo]. *Chas*, (13 hrudnia). [in Ukrainian].

Liakhotskyi, V. (2002). Mykola Vasylo: paradoksy pamiaty ta zabuttia [Mykola Vasylo: paradoxes of memory and oblivion]. *Ukraina dyplomatychna*, 2, 475–486. [in Ukrainian].

Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.Vernadskoho. Instytut rukopysu [Vernadsky National Library of Ukraine Institute of Manuscripts]. [in Ukrainian].

Novoe rusкое polytycheskoe obshchestvo «Vyzhnytsko-putylovskaiia Rada» [New Russian political society «Vizhnitsko-Putilovskaya Rada»]. (1897). *Pravoslavnaia Bukovyna* (Chernivtsi), (15 zhovtnia), 4. [in Ukrainian].

Ruske pytannia na Bukovyni. Obhovoryv bukovynskiy pravoslavnyi rusyn [The Russian question in Bukovina. Discussed by the Bukovinian Orthodox Ruthenian]. (1892), 24 s. [in Ukrainian].

Simovych, V. (1908). Rozvytok studentskoho zhyttia v Chernivtsiakh [Development of student life in Chernivtsi]. *Sich. Almanakh v pam'iat 40-kh rokovyn osnovannia tovarystva «Sich» u Vidni*, Lviv, 502–531. [in Ukrainian].

Smal-Stotskyi, S. (1927). I. Onyshkevycha Ruska Biblioteka [I. Onyshkevych Ruska bibliotheca (“Ruthenian library”)]. *Literaturno-naukovy visnyk*, IX, 55-61. [in Ukrainian].

Smal-Stotskyi, S. (1913). *Moia polityka* [My politics]. Chernivtsi, 24 s. [in Ukrainian].

Smal-Stotskyi, S. (1896). Polityka realna [The Real Politics]. *Bukovyna*, (13 kvitnia), 1–2. [in Ukrainian].

Smal-Stotskyi, S. (1896). Polityka realna [The Real Politics]. *Bukovyna*, (17 kvitnia), 2–3. [in Ukrainian].

Smal-Stotskyi, S. (1896). Polityka realna [The Real Politics]. *Bukovyna*, (22 bereznia), 2–3. [in Ukrainian].

Soloviova, V. (2002). Dyplomatychna diialnist Ukrainskoi Narodnoi Respubliky u lystuvanni Mykoly Vasylo (za dokumentamy TsDAVO Ukrainy) [Diplomatic activity of the Ukrainian People's Republic in correspondence of Mykola Vasylo (according to the docu-

ments of TSDAVO of Ukraine)]. *Arkhivoznavstvo. Arkheohrafiia. Dzhereloznavstvo*, 5, 308–319. [in Ukrainian].

Ukrainski posly z Halychyny na Bukovyni [Ukrainian ambassadors from Galicia to Bukovina]. (1914). *Nova Bukovyna* (Chernivtsi), (12 kvitnia). [in Ukrainian].

Dobrzhanskyi, O. (2019). Nikolaj von Wassilko. Bukovinian statesman and diplomat. *Codrul Cosminului*, XXV, 1, 181–202. [in English].

Norst, A. (1900). *Alma Mater Francisko-Josephina*. Czernowitz, 136 s. [in Deutsch].
Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages der ersten Session der neunten Wahlperiode. (1899). Czernowitz, 487 s. [in Deutsch].

Wagner, R. (1979). *Alma Mater Franzisko Josephina*. München, 427 s. [in Deutsch].

Отримано: 29.08.2021

DOI 10.32626/2309-2254.2021-33.178–186

УДК 94(477.83/.86):94(470+571)«1915-1917»

ОЛІЙНИК Сергій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, вул. Огієнка 61, м. Кам'янець-Подільський, індекс 32300, Україна (Serg.oliynik@gmail.com)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9130-1575>

ResearcherID ABA-1930-2020

OLIYNYK Serhiy – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of History of Ukraine, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, 14 Tatars'ka Street, Kamianets-Podilskyi, index 32300, Ukraine (Serg.oliynik@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Олійник, С. (2021). «Великоруська» функція галичанина Івана Филипчика в роки Першої світової війни. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (33), 178–186.

«ВЕЛИКОРУСЬКА» ФУНКЦІЯ ГАЛИЧАНИНА ІВАНА ФИЛИПЧАКА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація. *Мета дослідження* – показати на прикладі українського педагога Івана Пилиповича Филипчика політику російської влади, спрямовану на залучення на свій бік галицького вчителства в роки Першої світової війни. **Методологія дослідження** базується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу та системності, що при застосуванні конкретно-історичного підходу дозволяє значно поглибити знання про реалізацію Російською імперією галицького вектору її зовнішньої політики. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше в історіографії досліджується життєва і професійна доля окремого українського педагога з Галичини в контексті загалом вдалої політики